

«FI DEL MÓN» O COM FER QUE TOT TINGUI SENTIT

Jaume Aulet
Universitat Autònoma de Barcelona

«Conciliats, fem via
cap a la fi del món.»
(Gabriel Ferrater, «Oci»)

Era Robert Graves qui va deixar anar allò que «*A perfect poem is impossible. Once it had been written, the world would end.*»¹⁴⁸ Que un poema perfecte seria la fi del món, vaja. La citació, segons sembla, és posterior a la redacció de «Fi del món», un dels poemes de *Da nubes pueris* (1960) de Gabriel Ferrater. És ben bé, però, com si el poeta tingués al cap la idea de Graves a l'hora de pensar el poema. No en va Robert Graves és un dels autors a l'ombra dels quals Ferrater vol fer-se un racó, tal com afirma en el famós epíleg del seu primer llibre.¹⁴⁹

És possible el poema perfecte? No val la pena perdre el temps en disquisicions inútils. El que sí que és possible és convertir aquesta idea de la perfecció poètica associada a la fi del món en el centre neuràlgic d'un poema. I el resultat serà «perfecte» precisament perquè el poeta haurà aconseguir «construir» la fi del món. I donar-li títol. Ni més ni menys. És aquest joc mental el que dona origen a un poema que esdevé essencial per a entendre la poètica ferrateriana, la qual no se centra només en l'experiència viscuda o en la visió moral de la realitat, sinó sobretot en la capacitat per a convertir una idea en un poema. Vegem-ho.

¹⁴⁸ La sentència apareix com a cloenda a l'entrevista que Peter Buckman i William Fifield van fer a Robert Graves a finals dels anys seixanta i que va sortir publicada a *The Paris Review* 47 (1969), p. 119-145.

¹⁴⁹ Val a dir que en altres moments Graves no surt tan ben parat de les opinions de Ferrater. Només cal veure el breu comentari sagnant que li dedica el 1970 i que podem llegir a Gabriel FERRATER, *Notícies de llibros*, Barcelona, Península, 2000, p. 243.

FI DEL MÓN

Puc repetir la frase que s'ha endut
el teu record. No sé res més de tu.
Aquesta insistent aigua de paraules,
sempre creixent, va ensulsiant els marges
de la vida que vaig creure real.
La terra pedregosa i fatigosa
de caminar, i els arbres que em ferien
els ulls amb una branca delicada,
tan vivament maligna, convincent
amb la prova millor, la de les llàgrimes,
sembla que no són res. Es va donant
a l'amplària grisa, jaspada
d'esperma pà·lid, embafós. Tot cau
amb una fressa lenta i molla, i flota
sense figura, o s'enfonsa per sempre.
tot fa sentit, només sentit, tot és
tal com ho he dit. Ja no sé res de tu.

Pere Ballart adverteix que «Fi del món» «és un poema que no ha tingut la fortuna de ser gaire visitat pels comentaristes».¹⁵⁰ Ell serà, de fet, qui en farà una interpretació més detallada, lúcida i ajustada, en la qual es dona importància a l'assumpció de la ruptura amorosa, però no pas a través de l'oblit o de l'acceptació dels fets, sinó mitjançant l'ús del llenguatge i la creació d'un poema. Per part d'altres comentaristes el text bàsicament ha estat entès com un poema de ruptura sentimental i d'assumpció d'aquesta ruptura amb el pas del temps. Ja tenim aquí, doncs, les dones i els dies, com no podia ser d'altra manera. Per a Xavier Macià i Núria Perpinyà som davant d'una recreació del tòpic amorós que assimila l'oblit a la mort;¹⁵¹ Jordi Cornudella ho veu com un poema de ruptura de parella, de manera que, «negada la relació, es nega també la validesa [...] del sentiment en què aquesta relació es fonamentava»;¹⁵² per a Víctor Sunyol és un dels textos

¹⁵⁰ Pere BALLART: «Dos aspectes sobre expressió i representació a *Les dones i els dies*», *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya* 119, Barcelona (desembre 2002), p. 17. Reproduït a Pere BALLART, *El riure de la màscara*, Quaderns Crema, Barcelona, 2007, p. 93-121.

¹⁵¹ Xavier MACIÀ, Núria PERPINYÀ: *La poesia de Gabriel Ferrater*, Edicions 62, Barcelona, 1986, p. 122.

¹⁵² Jordi CORNUDELLA: «El dimoni de "Possèit". Crònica autobiogràfica», *Llengua & Literatura* 13, Barcelona (2002), p. 54.

En el seu estudi Cornudella relaciona també la col·locació del poema en la part central del llibre amb l'estructura interna del volum. És una aspecte interessant i a tenir en compte per a millorar la comprensió de *Da nubes pueris* (en detriment de *Les dones i els dies*).

que mostren el joc de tensions entre la primera i la segona persona com a conseqüència de la ruptura sentimental, a la manera de «Posseït» o «El mutilat»;¹⁵³ Montserrat Corretger, en una línia similar, parla de «manca de sentit de viure provocat per l'absència del record de la dona estimada»¹⁵⁴ i Estrella Massip torna a relacionar el poema amb l'experiència de l'absència de l'estimada i de com el record ha quedat esborrat per l'oblit.¹⁵⁵

* * *

Si comencem a endinsar-nos en el text, des del primer vers, la primera cosa que constatem és... que ja som dins del poema. Podria semblar-nos una obvietat, però en Ferrater no hi ha mai res que sigui purament obvi. Haver entrat en el poema, una vegada passat el llinard del títol, és haver accedit a la fi del món. I el que anirem entenent a mesura que avancem és que a la fi del món ja no hi ha lloc per a temes estrictament sentimentals, els quals —és clar— formen part d'allò que entenem que és pròpiament el món. Potser és per això que el poeta s'adreça a una segona persona que no podem identificar. De la mateixa manera que no podem saber quina és la frase que s'ha endut el seu record, per molt que el jo poètic afirmi que és capaç de repetir-la. Ruptura amorosa? Potser sí, però llegint el text no en tenim pas una certesa absoluta. De fet, no tenim pas la necessitat de saber-ho. No és l'experiència el que compta. És la poetització que se'n fa. La idea de convertir-la en poema.

En el segon vers del poema es trenca la cadència del decasíl·lab per remarcar el «No sé res més de tu». És exactament el mateix recurs que farà servir en el vers final i que no repeteix enlloc més. Són dues marques textuais explícites que al lector no li passen desapercebudes. Senyal que, a través del llenguatge, se'ns anuncia que el poema exemplifica el pas del «No sé res més de tu» al «Ja no sé res de tu». Entremig, és clar, només hi ha la capacitat per repetir la frase que s'ha endut el record. No pot haver-hi res més perquè el jo poètic —diu— no sap res més. Però, tot i

¹⁵³ Víctor SUNYOL: «Tres apunts sobre “Posseït” de Ferrater», *Els Marges* 93 Barcelona (hivern 2011), p. 94-104

¹⁵⁴ Montserrat CORRETGER: «Provar de creure: la construcció existencial d'alguns poemes de Gabriel Ferrater a la llum de Pavese i de Frost», dins Dolors OLLER, Jaume SUBIRANA (eds.), *Gabriel Ferrater, àn memoriam*, Barcelona, Proa, 2001, p. 188.

Val a dir que Corretger estableix així mateix una interessant relació entre les imatges del poema i les que Ferrater inclou en una carta de 1956 a Jaime Gil de Biedma.

¹⁵⁵ Estrella MASSIP I GRAUPERA: «*Da nubes pueris* (1960) de Gabriel Ferrater: a favor de la felicitat?», *Catalònia* 9 (París, octubre 2011)

Cal esmentar també, ni que sigui en nota, dues referències més. La primera, de Jordi Julià, per a qui el poema és un dels exemples de com «el jo poètic ferraterià es conformarà amb oferir aquest aprenentatge a un tu poètic a qui s'adreça i amb qui comparteix experiència» (Julià, 2012, 36). En aquest sentit, de ben segur que són molt més característics altres dels poemes que Julià cita, com «A mig matí», i sobretot «By natural piety», més que no pas el text que ara ens ocupa. La segona referència és la d'Enric Blanes que, en el seu blog dedicat a Ferrater (22-V-2009), remet a la lectura de Ballart i afegeix una comparació interessant entre les imatges del poema i les que el poeta utilitza quan parla de Riba.

així, no la repeteix pas, la frase. Només la caracteritza. «Aquesta insistent aigua de paraules» (v. 3) amb què continua el poema, just després del final lapidari del vers anterior, comença amb un demostratiu que lingüísticament exigeix que hi hagi un referent proper. Tot just som a l'inici del tercer vers i, per tant, en tenim ben pocs d'antecedents. Només pot referir-se, doncs, a la frase que és capaç de repetir. No sabem quina és, però sí que sabem que és una «aigua de paraules» que s'emporta tot allò que el jo poètic va creure que era real. La frase, doncs, s'ho endú tot per endavant, de manera apocalíptica i «ensulsiant els marges» (v. 4) que permetrien que la vida (la que el jo poètic va creure que era real) circulés per un camí mínimament traçat. Aquell món pedregós i fatigós, així com els arbres que fereixen els ulls amb les branques i provoquen les llàgrimes, van deixant de ser a mesura que avancem en la lectura. «Sembla que no són res», diu al vers 11. Per deixar de ser-ho del tot encara hem d'avançar una mica més. Concretament hem de passar per quatre versos (del 12 al 15) en els quals l'«amplària grisa» (v. 12) d'aquest terreny sense marges es troba «jaspiada d'esperma pàl·lid, embafós» (v. 12-13) mentre «tot cau [...] amb fressa» (v. 13-14) —fins al punt que «s'enfonsa per sempre» (v. 15)— o «flota sense figura» (v. 14-15). Passem doncs per un terreny on el que predomina són primer unes oclusives sordes ben contundents i després una fricativa recurrent, també sorda, que allarga la sensació de cansament i d'esgotament en aquest viatge decasil·làbic (el vers per força ha de ser llarg, si no l'efecte desapareix) en el qual estem immersos i que ens ha de dur —recordem-ho— des del «No sé res més de tu» fins al «Ja no sé res de tu». Després d'aquest esforç, allò que «semblava» que no era res definitivament deixa de ser-ho. Ja només és so i, en definitiva, llenguatge. Senyal que el món d'on prové aquell record inicial ja pràcticament ha desaparegut. El que queda és allò que el poeta en diu i la manera com ho diu. Dit d'una altra manera: no interessa el record, sinó la formalització literària que comporta. Si «ja no sé res de tu» és que tot definitivament s'ha acabat i només queda la fi del món. O sigui, el poema. Robert Graves pot estar content. Tenia raó!

Fixem-nos també que, després de tretze versos d'ensulsiada (del 3 al 14), en els dos últims el poeta ens retorna a uns marges, a uns límits, perfectament establerts on «tot fa sentit, només sentit» (v. 16). Per això aquests dos versos darrers recuperen l'estructura dels dos primers. És un tancament perfectament racional i gens apocalíptic. El món s'acaba, però el poema no. Al contrari: el seu final travat consolida els fonaments de l'obra construïda. Perquè l'objectiu fonamental —recordem-ho— no és altre que la «construcció» d'un poema que sigui capaç de formalitzar la idea de la qual el poeta parteix. I una obra ben construïda, és clar, no s'ensulsiava pas per l'amplària grisa de cap marge. I no és casualitat que en el penúltim vers es repeteixin dues paraules clau per entendre la idea de fons: «tot» i «sentit». La idea de totalitat, que també apareix en el «tot cau» del vers 13, permet situar-nos en el terreny genèric i universal de la idea i que ens

situa més enllà d'una simple experiència. No és una casualitat. Per això el mot apareix de manera recurrent just en aquest moment conclusiu. La referència al «sentit» és molt més explícita. És ben bé que el poeta ens ha volgut posar la idea ben bé davant dels nassos. «Sentit» és un mot que té significacions diverses. Fa referència a tres conceptes: el significat, el sentiment sensible i la direcció. Amb la recurrència del terme el poeta vol remarcar que el que interessa és el significat, però també, d'alguna manera, la direcció que ens condueix del «No sé res més de tu» al «Ja no sé res de tu» del final. Fixem-nos que és exactament el mateix recurs (i el mateix mot) que empra al final d'un poema com «Els jocs» quan, al final de l'itinerari des d'un «barri extrem», parla de com certes coses «fan sentit, dins el joc de sentits que a mi em distreuen».

Però això no és tot. Dèiem a l'inici de la lectura del poema que només llegint el text no podríem tenir la certesa absoluta que estiguéssim parlant d'una ruptura amorosa i de com aquesta ruptura pot ser assumida des de la poesia. Sempre que he llegit el poema «Fi del món», ja des de fa molts anys, he tingut la percepció que Ferrater estava suggerint una altra experiència. O que, si més no, pretenia concretar-la una mica més. No costaria gaire demostrar que hi ha força poemes de Ferrater en els quals el poeta adopta una perspectiva estrictament masculina. Dit d'una altra manera: que des de la sensibilitat masculina és més fàcil d'entrar en el món poètic ferraterià que no pas des de la femenina. I «Fi del món» és un d'ells. Per als homes, la sensació de «fi del món» (que, sense article definit, no és exactament la de «la fi del món») la tenim sovint just després de l'acte sexual. O no és veritat que els homes acostumen a quedar esterrecats mentre que les dones molt sovint continuen molt més actives? Pura fisiologia. La sensació masculina durant uns moments és ben bé la de «fi del món», com si no hi hagués res més enllà ni poguéssim tornar a la vida real. I, de fet, no hi tornem fins al cap d'una estona. Amb prou feines, com a molt, podem repetir una frase que ens dugui el record del moment viscut, mentre que la sensació que tenim és de marges ensulsiats i del mateix cansament que suggereixen els sons, ja analitzats, que trobem entre els versos 12 i 15. A part, és clar, que la referència a l'«esperma pàl·lid, embafós» no necessitaria pas de cap lectura metafòrica. Tot faria sentit, només sentit, també, vist des d'aquesta perspectiva, que no em sembla desencaminada. I més si tenim en compte que en el poema «Fill», de *Teoria dels cossos* (1966), Ferrater juga amb aquesta mateixa percepció masculina, i fins i tot amb la mateixa sonoritat, quan «s'adorm la bèstia» (v. 5) mentre «batega un fòsfor fred» (v. 5). I en canvi «ella sota la dutxa» (v. 8), amb «les paraules i el riure» (v. 8-9), està eixerida com un gínjol.

* * *

Sigui des d'una experiència o des d'una altra, la conclusió és la mateixa: «Fi del món» és un bon exemple de què és per a Ferrater un poema, de com des de l'intel·lecte del poeta es desgrana una idea estètica per a la qual se serveix d'una experiència viscuda però amb un objectiu que va molt més enllà d'aquesta experiència o de la reflexió moral que pugui comportar. Només té sentit (tot el sentit!) en tant que és poetitzada i el que resseguim és el procés de construcció del poema que, una vegada acabat, ens du a un estadi que ja no té res a veure amb el món. Si som homes ho entendrem millor (o més fàcilment) que no pas si som dones? Tindrem una percepció més propera, potser sí. Sempre és d'agrair.¹⁵⁶

Bibliografia

Pere BALLART, «Dos aspectes sobre expressió i representació a *Les dones i els dies*», *Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya* 119, Barcelona (desembre 2002), p. 9-33. Reproduït a Pere BALLART, *El riure de la màscara*, Barcelona, Quaderns Crema, 2007, p. 93-121.

Enric BLANES: «[029] «Fi del món», dins *Un fres de mères negres. Apunts sobre Gabriel Ferrater* (22-V-2009), <http://gferrater.blogspot.com/2009/05/029-fi-del-mon.html>.

Jordi CORNUDELLA: «El dimoni de “Possèit”. Crònica autobiogràfica», *Llengua & Literatura* 13, Barcelona (2002), p. 31-57.

Montserrat CORRETGER: «Provar de creure: la construcció existencial d'alguns poemes de Gabriel Ferrater a la llum de Pavese i de Frost», a: Dolors OLLER, Jaume SUBIRANA (eds.): *Gabriel Ferrater, «in memoriam»*, Barcelona, Proa, 2001, p. 183-197.

Jordi JULIÀ: «Les «llicions» poètiques de Gabriel Ferrater», dins DIVERSOS AUTORS, *Seminari Gabriel Ferrater. Gosar poder*, Arola Editors / Centre de Lectura de Reus, Reus, 2012, p. 17-39.

Xavier MACIÀ, Núria PERPINYÀ: *La poesia de Gabriel Ferrater*, Edicions 62, Barcelona, 1986.

Estrella MASSIP I GRAUPERA: «*Da nuce pueris* (1960) de Gabriel Ferrater: a favor de la felicitat?», *Catalònia* 9, París (octubre 2011), 12 p.

Víctor SUNYOL, «Tres apunts sobre “Possèit” de Ferrater», *Els Marges* 93, Barcelona (hivern 2011), p. 94-104.

¹⁵⁶ Que «Fi del món» és un poema important en el corpus ferraterià ho demostra també el fet que altres poetes se l'han fet seu. És el cas de «Fi», de Marc Rovira, publicat a *Els ocells de la llum* (2015): «Puc veure el món que s'han endut els ulls / amb què el miraves, comprès en la corba / de la pupil·la enmig la llum i l'aigua / que lluiten per quedar-se'l. Una llàgrima / me'l rebel·la quan cau, i com s'escampa / en tocar el marbre fred que trepitgem. / Deixa'l córrer en l'onada de paraules / que m'has de dir, i que no puc respondre. / Cap raig de sol no pot cremar la mar / que els reflecteix i els llença cap enfora, / impermeable, ni l'ombra de tu, / dins del meu món, com una idea sola.» La comparació entre els dos textos donaria, de ben segur, per a tot un altre article. El llibre de Marc Rovira, de fet, és un bon exemple de com utilitzar la forma ferrateriana per a plantejar una poètica que no és pas ben bé la mateixa.